

05 — De plant die verhuist

Een soortgelijke fout schuilt in een ander dossier, waar de stakes nog persoonlijker zijn. Het stikstofdossier heeft in Nederland sinds 2019 de plattelandspolitiek bepaald. Een Raad van State-uitspraak van mei dat jaar zette het Programma Aanpak Stikstof opzij; sindsdien is een kabinet gevallen, zijn duizenden boeren opgekocht of bedreigd met onteigening, en is het politieke landschap verschoven door één partij die op deze ene kwestie haar bestaansrecht bouwde.

Het dossier wordt gepresenteerd alsof er één hoofdoorzaak is: te veel stikstofdepositie op kwetsbare natuur. Dat is correct als ene factor. Het is misleidend als eerste-orde-factor. Want in de heide en op de schraallanden waar deze natuur leeft, spelen tegelijkertijd minstens drie andere factoren die elk een vergelijkbare of zwaardere bijdrage leveren aan het feitelijke vegetatieverlies.

De vier factoren

De eerste factor — stikstofdepositie uit landbouw en verkeer — is degene die het beleid uitsluitend aanwijst. Ik schat haar bijdrage aan vegetatieverlies in deze gebieden op ongeveer dertig procent. Dat is een aanzienlijke bijdrage. Het is geen alleenheerschappij.

De tweede factor is verdroging. De grondwaterstand in de Nederlandse zandgronden daalt al decennia. Door drainage, door versteende verstedelijking die regenwater afvoert in plaats van laat infiltreren, door diepe drinkwaterwinning. Wanneer de wortelzone uitdroogt, versnelt de mineralisatie van organische stof in de bodem. Bij die afbraak komen stikstof en fosfaat vrij — *vanuit de bodem zelf*. Het systeem stikt zichzelf, ook zonder een ammoniak-molecuul van een koe. STOWA noemt dit in haar deltafact terrestrische natuur expliciet: verdroging leidt zodoende ook tot vermesting. Ik schat de bijdrage van deze factor op ongeveer achtentwintig procent. Bijna gelijk aan de eerste.

De derde factor is klimaatverschuiving. Soortenverspreidingsstudies in Europa wijzen uit dat plant- en diersoorten gemiddeld zeventien kilometer per decennium naar het noorden schuiven. De vegetatie die we in onze Natura 2000-gebieden willen behouden, is in 2050 mogelijk gewoon niet meer in staat hier te groeien — niet vanwege stikstof, maar vanwege een klimaat dat het soortentoptimum naar Scandinavië heeft verlegd. De Europese Commissie heeft dit op 25 maart 2026 erkend in een nieuwe richtsnoer voor Natura 2000: gebiedsgrenzen en behoudsdoelen moeten kunnen meebewegen met het klimaat. Brussel zegt het. Den Haag is doof. Ik schat deze factor op tweeëntwintig procent.

De vierde factor is historische habitatfragmentatie. Wegen, kanalen, verstedelijking, intensief landgebruik tussen natuurgebieden — alles wat soorten belemmert om hun habitat te vinden of te bereiken. Een soort die op de Veluwe verdwijnt, kan niet meer overlopen naar het Drents-Friese Wold zoals zij dat in de negentiende eeuw deed. Deze factor levert geschat achttien procent aan vegetatieverlies. Niet de grootste, maar wel een blijvende.

Samen dekken deze vier factoren ongeveer honderd procent. In het beleid komt slechts de eerste voor. Drie eerste-orde-factoren worden behandeld als voetnoten — als ze al voorkomen — terwijl één wordt opgeblazen tot enige oorzaak.

Het statische model

Het probleem is conceptueel. De Nederlandse natuurbescherming werkt vanuit een statisch model: hier zijn gebieden, hier zijn soorten, hier zijn doelen, en het beleid moet de soorten op de aangewezen gebieden behouden zoals ze in 1990 of 2000 werden vastgelegd. Dat model is sympathiek. Het is ook in fundamentele zin onhoudbaar in een veranderend klimaat.

Een dynamisch natuurbeleid zou er anders uitzien. Het zou aanvaarden dat sommige soorten hier zullen verdwijnen en elders zullen verschijnen. Het zou middelen niet alleen besteden aan stikstofreductie op de Veluwe, maar ook aan corridor-aanleg richting Duitsland, aan reservaatuitbreiding in koudere gebieden, aan acceptatie van veranderende vegetatie waar verandering onvermijdelijk is. Het zou minder energie steken in het tegenhouden van wat niet tegen te houden is, en meer in het mogelijk maken van wat onafwendbaar verschuift.

Dat is precies wat Brussel in maart 2026 voorschreef. Het was in geen Nederlandse krant op de voorpagina te vinden.

Wat dit met de boer doet

Hier raakt de orde-inversie aan de menselijke maat. Vijfendertigduizend Nederlandse boeren hebben de laatste vijf jaar te maken gekregen met regelgeving die hun bedrijf bedreigde of beëindigde, gemotiveerd door één van de vier factoren in dit diagram. Aan de andere drie factoren — verdroging, klimaatverschuiving, fragmentatie — is geen vergelijkbare beleidsinspanning verbonden. De landbouw werd vrijwel alleen verantwoordelijk gehouden voor een vegetatieverlies waar zij in het beste geval een derde van levert.

De cijfers van het KNMI bevestigen wat de planten zelf al laten zien: het neerslagtekort in het zomerhalfjaar is in vijftwintig jaar met ongeveer een derde toegenomen. De droogtejaren 2018, 2019, 2020 en 2022 waren geen incidenten. Zij vormen de trend. Een plant die de afgelopen twintig jaar op een bepaalde locatie groeide, vindt daar nu minder water dan toen — en die droogte heeft op de vegetatie een effect dat groter is dan het effect van een extra kilo stikstof per hectare. Wie het ene factor bestrijdt en het andere negeert, vecht tegen het verkeerde.

Dit is geen pleidooi om stikstofbeleid af te schaffen. Dat zou de andere orde-inversie zijn — derde orde plotseling als nul behandelen. Het is een pleidooi om beleid te voeren naar verdeling. Wie dertig procent van de oorzaak draagt, draagt dertig procent van de last. Niet honderd. En de andere zeventig procent vraagt om instrumenten die we vandaag niet ontwikkelen, omdat onze blik gefixeerd is op één variabele.

Een rechter in mei 2019 zag dit, in zekere zin. De Raad van State legde toen het Programma Aanpak Stikstof neer omdat het stikstof als één factor onvoldoende beheersde. Dat was juridisch juist. Het was rangordematig onvolledig. Sindsdien is de discussie binnen die ene factor blijven steken, terwijl drie andere zonder regelgeving voortrollen. De rechter werkte met de wet die voor hem lag. Het beleid had moeten beseffen dat de wet zelf op een eerste-orde-fout was gebouwd.
